

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

שופטים תשס"ח פרשת שבוע

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

"הירא ורך הלבב"

הרב משה ארנרייך, ראש כולל "ארץ חמדה"

"כי תצא למלחמה על איבין וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם פי יקנך אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים: והיה קרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם: ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איבכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם: פי יקנך אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איבכם להושיע אתכם: ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחננו: ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללו: ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה: וקטפו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו: (דברים כ, א-ח)

לקראת הכניסה לארץ ישראל, ענייני היציאה למלחמה תופסים מקום נכבד בפרשיות הקרובות. הפעם נעסוק בשאלת חוזרי המלחמה. אף על פי שהחובה לשרת מוטלת על כל בן עשרים ומעלה, ישנן כמה קבוצות שהתורה העדיפה לפטור אותם מחובה-זכות זו. הטיפול בנושא מתבצע בדרך הבאה. בשלב הראשון כהן משח מלחמה מכריז:

"שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איבכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם" (דברים כ' ג).
היראה והפחד הם תוצאה טבעית של מראות האויב והקרוב. כך מבואר ברש"י בשם חז"ל במסכת סוטה:

"אל ירך לבבכם – מפני צהלת הסוסים, אל תיראו – מהגפת תריסים ואל תחפזו – מקול הקרנות - שופרות, ועל תערצו – מקול הצווחה".
בשלב שני הכהן מדבר והשוטר משמיע כמבואר בכתוב:

"מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחננו: ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללו: ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה" (שם ה-ז).

קבוצה מיוחדת זו פטורה זמנית מהלחימה בפועל.

בשלב השלישי "שוטר מדבר ושוטר משמיע" את הדברים הבאים:

"מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" (שם ח).

צריך להסביר, הרי "משח המלחמה" כבר הזהיר מפני הפחד והיראה, מהו הפחד המיוחד המשחרר למרות האזהרה?
המשנה במסכת סוטה מביאה שלש דעות:

"מתני'... ר' עקיבא אומר: הירא ורך הלבב - כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר: הירא ורך הלבב - זהו המתירא מן העבירות שבידו... רבי יוסי אומר: אלמנה לכהן גדול... (מד ע"א).

לדעת רבי עקיבא מי שאינו מסוגל להתגבר על אותו פחד למרות אזהרת הכהן הוא "הירא ורך הלבב". לפי רבי יוסי הגלילי (על פי הסבר הגמרא) הכוונה לאדם שירא מפני עול העבירות מדרבנן שעבר עליהן. ולפי דעת רבי יוסי רק יראה מפני עבירות מדאורייתא היא שפוטרת. כדוגמא לעבירה מדרבנן הפוטרת לדעת רבי יוסי הגלילי מביאה הגמרא:

"ישח בין תפילה לתפילה" (שם ע"ב). מסביר רש"י "ישח" בין הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש".

ננסה להבין מדוע בחרה הגמרא דווקא בדוגמא זו. מרן המחבר ב"בית יוסף" (טור אורח חיים סימן כה) מביא:

"וכתב הר"ן בסוף ראש השנה (סו ע"א ד"ה שאלו) בשם הר"ז"ה דהיינו טעמא דאמרינן סח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו דאע"ג ששתי מצות הן ... צריך זכירה שיהא תוכף תפילה של ראש לתפילה של יד כדי שתהא הויה אחת לשתיים".

נשתדל להסביר את דבריו.

תפילין של יד עיקר תפקידן להזכיר לאדם מישראל את חובתו לאלוקיו, לכן הם מונחים כנגד הלב. משום כך דרשו חז"ל: "לך לאות ולא לאחרים לאות". בענייני חובתך כלפי שמיא יש לנהוג ב"הצנע לכת עם אלוקיך". לעומתן תפילין של ראש הם סמל עוזם ועוצמתם של ישראל. כמו שדרש רבי אליעזר הגדול:

"ויראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך" ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין של ראש" (ברכות ו' ע"א). תוסי' (שם) מוסיפים "לפי שהם בגבהו של ראש ונראים לכל ושייך בהם וראו כל עמי הארץ אבל תפילין של יד מכוסים דכתיב לך לאות ולא לאחרים"

הגאון הרב חיים דוד הלוי זצ"ל (בספרו מקור חיים כרך א פרק ל סדר הנחת תפילין) מסביר את משמעות הביטוי "הויה אחת לשניהם": "השלמות הלאומית מושגת ע"י שניהם החובה הדתית וההכרה הלאומית אמנם בדיעבד אינם מעכבות זו את זו אפשר להניח תפילין של יד כשאין לו של ראש או שחולה בראשו, כך גם התקיים עם ישראל בתקופת גלותו הארוכה על תפילין של יד בלבד על יסודות דתיים בלי מדינה, אבל היתה זו תקופה של מחלה לאומית של אבדן מדינה ומלכות, וכן אם יבסס עם ישראל את חייו על יסודות לאומיים בלבד בחינת תפילין של ראש גם היא מצוה ומי שנקטעה ידו מניח של ראש בלבד אבל בודאי שגם זו מחלה לאומית".

בזכות הסברו נבין את המשמעות העמוקה שבאגדה הבאה:

"שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל, שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו. והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק. ראהו קסדור אחד - רץ מפניו, ורץ אחריו. וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, אמר לו: מה זה בידך? אמר לו: כנפי יונה. פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה. לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפים" (שבת מט ע"א).

הגזירה היתה "שינקרו את מוחו" ולא יקטעו זרועו. כיון שהגזירה היתה מכוונת נגד תפילין של ראש המסמלת את הלאומיות של עם ישראל. שלמותו של העם הוא בשלוב שבין שניהם חובה דתית והכרה לאומית – תפילין של יד ותפילין של ראש.

השירות בצבא בישראל, ההשתתפות במלחמות ישראל, אינם חובה-זכות לאומיים בלבד. זו גם מצוה אלוקית-דתית. כשהתורה עוסקת בהלכות מלחמה יש צורך להדגיש כי מי ששח ומפריד בין תפילין של יד לתפילין של ראש אינו מבין את החיבור הזה שבין החובה הדתית וההכרה הלאומית יש לו אכן "לירא מעבירות שבידו" ואינו יכול לשמש כחייל בצבא ההגנה לישראל.

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה.

המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

קניין סודר וקניין אודיתא

הרב יואב שטרנברג

הצגת החקירה היסודית

בגליון הקודם הסברנו, שיש שתי אפשרויות להגדיר את על אופיה של עסקת שכירות: הראשונה רואה בעסקת השכירות עיסקה קניינית – השוכר קונה את החפץ המושכר לתקופה מסויימת. לעומת זאת, השנייה רואה בעסקת השכירות עיסקה חוזית – בין השוכר והמשכיר קיימת מערכת של התחייבויות אישיות הדדיות, אולם החפץ המושכר נשאר בבעלותו המוחלטת והבלעדית של המשכיר.

את המדור השבוע נקדיש לבחינת היבט מסויים הקשור לחקירה זו – שכירות 'חפץ זה' או 'חפץ סתם'.
הגמרא בבבא מציעא (עט.) דנה במי ששכר חמור כדי להגיע למקום מסויים עם סחורה, ומת החמור בחצי הדרך. הגמרא מסבירה, שיתכנו שתי עסקאות שונות, שיש להבחין ביניהן – שכירות 'חמור זה' או 'חמור סתם'.
ביסודו של דבר, הגמרא אומרת, שעל השוכר לשלם למשכיר שכר חצי הדרך שהשתמש בחמור. עם זאת, אם השוכר שכר 'חמור זה' הרי שאותו חמור משועבד לשוכר לצורך ההגעה למחוז חפצו. ועל כן, אומרת הגמרא, רשאי השוכר למכור את נבלתו של החמור השכור, ובכסף לשכור חמור אחר שיביא אותו למחוז חפצו. מאידך, המשכיר אינו חייב לספק לשוכר חמור חילופי. לעומת זאת, אם השוכר שכר 'חמור סתם', המשכיר חייב לספק לו חמור חילופי, כדי להגיע ליעדו.

מה טיבה של עיסקה 'חפץ סתם'? הראשונים מקשים בשם הראב"ד – מדוע התחייב המשכיר לתת לשוכר מספר חמורים – ככל הנדרש להגעת השוכר ליעדו? כיצד חלה התחייבות זו? קנין ע"י משיכת החמור הראשון אינו מועיל לכאורה, שכן הוא מועיל רק לאותו חמור עצמו שנמשך. וקניין כסף אינו מועיל, משום שמדובר בשכירות מטלטלין, ולדעת הראב"ד שכירות מטלטלין אינה נקנית בכסף, כשם שאי אפשר לקנות מטלטלין בכסף.

לדעת הרמב"ם (שכירות ה, א) אכן אין על המשכיר חובה שכזו. אלא, שהתחייבותו של השוכר לשלם עבור השכירות, מותנית בהגעתו ליעדו, ואם לא יגיע, לא ישלם גם את שכר חצי הדרך שכן השתמש בחמור השכור. כשיטתו כותב גם הרמב"ן. נוסף על כך, הרמב"ם סובר שאת אותה הזכות שיש לשוכר בעיסקה 'חמור זה', דהיינו למכור את הנבלה על מנת להשתמש בדמיה כדי להגיע ליעדו, אותה זכות עומדת לשוכר גם בעיסקה 'חמור סתם'.

נמצא, שביסודו של דבר, לדעת הרמב"ם עיסקה 'חמור סתם' איננה שונה מעיסקה 'חמור זה', אלא שיש תנאי של השוכר, שהוא אינו משלם למשכיר, אלא אם יגיע למחוז חפצו.

אולם, דעת הרא"ש והרשב"א היא, שבמשיכת החמור הראשון, השתעבדו כל נכסיו של המשכיר להגעתו של השוכר ליעדו. ולכן, המשכיר מחוייב על פי דין להעמיד לרשות השוכר חמור חילופי. עם זאת, גם לשיטתם, עיסקה 'חמור סתם' היא ביסודו של דבר זהה לעיסקה 'חמור זה', בצירוף שעבדו נכסים על המשכיר, לספק חמור חילופי.

השיטה השלישית היא שיטת הראב"ד עצמו. לדעת הראב"ד, עיסקה 'חמור סתם' אינה נעשית ע"י משיכת החמור, אלא בקניין סודר. משמעותה של העיסקה היא, שמראש, על המשכיר רובצת התחייבות להביא לשוכר חמור שיביא אותו ליעדו. היות שהתחייבות זו רובצת על המשכיר או נכסיו, ולא דווקא על חמוריו של המשכיר, נמצא שעיסקה 'חמור סתם' לדעת הראב"ד, קרובה יותר למושג של התחייבות חוזית, מאשר לזכות קניינית. שהרי ברור שאין עדיין נכס מסויים שקנוי בצורה כזו או אחרת לשוכר, ואעפ"כ, רובצת על המשכיר התחייבות להשכיר חמור.

לאחר שעמדנו על טיבה של שכירות 'חפץ סתם', נדון בזכויות השוכר בעיסקה 'חפץ זה'. כאמור, בגמרא מבואר כי זכותו של השוכר למכור את נבלתו של החמור השכור, על מנת להשתמש בכסף כדי להגיע למחוז חפצו. התוספות (שם ד"ה ואם) מקשים על דברי הגמרא מסוגיא נוספת (בבא מציעא קג.) האומרת שאם אדם שכר 'בית זה' ונפל הבית, הפסיד השוכר, ואינו רשאי למכור את האבנים של הבית, על מנת לגור בשכירות במקום אחר. התוספות מתרצים:

"דהתם אין הבית עומד לימכר אלא להוסיף עליו ולחזור ולבנותו כבתחילה וכיון דאמר לו בית זה ונפל אין למוכרו וגם לא קבל עליו להוסיף יציאה בבנין בית זה אלא בית זה כמו שהוא השכיר לו לדור בו כל זמן שיוכל וכי נפל אזדא אבל חמור שמת אין עומד אלא למכרו בדמים ולכך יש בדמיה ליקח יקח לשכור ישכור".

דהיינו, יש להבדיל בין נבלת חמור, שעומדת להימכר בכל אופן, ובין שאריות של בית, שאינן עומדות להימכר, אלא לתיקון. בפשטות, זכויות השוכר בעיסקה 'חמור זה' הן רק בגוף החמור המושכר לו, ואין לו תביעות כלפי המשכיר. אלא, שנתיות המשפט (סימן ש"ב סק"ה) אינו סבור כך. דברי נתיבות המשפט מתייחסים לדברי הרמב"ם, שכתב שאם משכיר דירה מכר את הדירה לגוי בתוך זמן השכירות, באופן כזה שהגוי יוציא את השוכר מהדירה בתוך הזמן, הרי המשכיר חייב להעמיד לשוכר דירה חלופית עד תום זמן השכירות. נתיבות המשפט מציין, שחובה זו אינה נובעת מדיני נזיקין, אלא היא חובה מיוחדת הנובעת מהעיסקה שבין המשכיר והשוכר. היות שמדובר בהשכרת 'דירה זו' נמצא שגם במקרה של השכרת חפץ מסויים, ישן חובות הגוף על המשכיר, כדוגמת החובה להעמיד דירה חלופית, ולא רק זכויות של השוכר בגוף הנכס המושכר.

הנקודה האחרונה שנעמוד עליה השבוע היא, חובת התיקון הרובצת על המשכיר, בעיסקה 'חפץ זה'. במשנה (בבא מציעא קא:) נאמר: "המשכיר בית לחבירו, המשכיר חייב בדלת, בנגר ובמנעול, ובכל דבר שמעשה אומן. אבל דבר שאינו מעשה אומן - השוכר עושהו".

ונחלקו הראשונים, האם דין זה נאמר גם בשוכר בית זה, או רק בבית סתם. הרא"ש (שו"ת כלל לה סימן ו) כתב: "ומזה יש ללמוד, דאם נתקלקלו הקורות והתקרה, מסתמא עומד הוא ליתקן, ולא שייך למימר אזדא ליה, דעדיין נקרא בית אלא שמסוכן לדור בו, ודמי להיא דחמור, הילכך חייב המשכיר ליתן".
הרא"ש מסביר, שכאשר בית נופל, אין מוכרים את האבנים, אלא מוסיפים מעט כסף, ובונים את הבית מחדש. לעומת זאת, כאשר בית ניזוק, משקיעים כסף בתיקונו. גם המשכיר ישקיע כסף זה כאשר יקבל את הבית לעצמו בחזרה. מסיבה זו, חובתו של המשכיר היא לתקן את הבית גם כאשר הוא שכור, אפילו אם מדובר בבית זה. אבל הריטב"א (על המשנה בבבא מציעא שם) כותב, שהחוב המבואר במשנה לתקן את הבית, הוא רק קודם שנכנס השוכר, אם מדובר בשכירות של בית זה, או גם תוך כדי השכירות כאשר מדובר בשכירות בית סתם.

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לפתור בעיות עלפי ההלכה ובמסגרת החוק?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

דניאל – וה"עשב" לחיזוק האמונה

חלק א

בספר דניאל מסופר על דניאל חנניה מישאל ועזריה, ששמרו על יהדותם גם בחצרו של נבוכדנצר מלך בבל, למרות הניסיונות הקשים, שנאלצו לעמוד בהם.

בפרק א מסופר שנבוכדנצר הרשע סיפק להם תפריט דשן, כדי שמראם יהיה טוב. אולם הם שלא רצו לאכול מהאוכל הלא-כשר, בקשו מהשר הממונה עליהם להאכילם "זרעים" ו"זרעונים" לתקופת נסיון. בסופו של דבר האוכל הפשוט הזה לא הזיק להם, ואדרבא - "נראו מראיהם טוב ובריאי בשר מן כל הילדים האכלים את פתבג המלך".

בפרק ב מסופר על נבוכדנצר שחלם על צלם גדול שראשו זהב, חזהו וזרועותיו כסף וכו'; ובסופו של דבר יוצאת אבן מן ההר והורסת אותו. דניאל פתר לנבוכדנצר את החלום והסביר לו, שהכוונה לארבע מלכויות שתשלטנה בעולם; עד שתקום מלכות ישראל שמסומלת ב"אבן", שהיא המלכות האחרונה שתשלט בעולם. דניאל אמר לנבוכדנצר שמלכותו היא ראש-הזהב של הצלם. נבוכדנצר קיבל את פתרונו של דניאל ומינה את דניאל כשר החשוב ביותר בבבל.

בפרק ג מסופר שנבוכדנצר הקים צלם זהב ורצה שכל בני ממלכתו ישתחוו לצלם הזה, אולם חנניה מישאל ועזריה סירבו והעדיפו להיות מושלכים לכבשן האש. הקב"ה עשה להם נס והם ניצלו מהשריפה. כאשר נבוכדנצר ראה זאת הוא גידל את מעמדם.

בפרק ד מסופר על חלום נוסף של נבוכדנצר שדניאל פתר לו אותו. חלום זה התממש לאחר מכן. נבוכדנצר "השתגע" לתקופה מסויימת, גר בשדה ואכל עשב כמו הבקר.

ספר דניאל מותיר אותנו בשאלה, מדוע דניאל "נעלם" מהמאורעות של פרק ג והוא חוזר רק בפרק ד? מדוע נבוכדנצר רצה להשליך אל כבשן האש רק את חנניה מישאל ועזריה, ומדוע הוא התעלם מדניאל? חז"ל עונים על כך בכמה אופנים; ובסוגיה בסנהדרין (דף צג, א) מובאת תשובתו של האמורא שמואל, שאמר שדניאל לא היה שם מפני שהוא הלך להביא זרעים של אספסת.

תשובתו של שמואל נראית תמוהה ביותר!! האם השגת זרעים של צמח שמשמש כמזון לבקר היא כה חשובה עד שהיא מצדיקה את היעלמות דניאל שהיה השר הנכבד ביותר בבבל!!

כדי להבין את הרעיון שמסתתר בדברי שמואל צריך להתבונן בפרשיות בריאת העולם.

הפרשייה הראשונה של הבריאה – פרשיית "עולם הזריעה"

בריאת העולם מתוארת פעמיים, בפתיחה של ספר בראשית. בפרשייה המתארת את בריאת העולם בשבעה ימים נאמר:

"... ויאמר א-להים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה אדם בצלמנו כדמותנו ויחדו בדגת הים ובעוף השמים ובהמה ובהכל הארץ ובהכל הרמש הרמש על הארץ... ויאמר א-להים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה: ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רמש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן... ויכל א-להים ביום השביעי מלאכתו... ויברך א-להים את יום השביעי ויקדש אותו...": (בראשית, א, כד – ב, ג)

בפרשייה הזו בריאת הצומח קודמת לבריאת החיות, ובריאת החיות קודמת לבריאת האדם. האדם נברא בשלב מאוחר. הפרשייה מדגישה את הבדלי המזון בינם. האדם יאכל "עשב" - זרע זרע, ו"פרי עץ" - זרע זרע, ואילו החיות יאכלו "ירק" - עשב; שהוא שם כולל לחלקים הירוקים והרכים שבצמחים שהם החלקים הראויים למאכל.

הבדלי המזון טעונים ברור, מפני שבהמשך הספר מתברר שה"ירק" - עשב ניתן כבר מלכתחילה גם למאכל האדם², ואם כך מדוע התורה מגדירה באופן שונה את מזון האדם ואת מזון החיות?

שלמה המלך אמר (קהלת א, יח) – **"כִּי בָרַב חֲכָמָה רַב פְּעַס, וַיִּוֹסֵף דַּעַת יוֹסֵף מְכָאוֹב"**. עיקרון זה יכול להוסיף להבנת הפרשיה. ה"ירק - עֶשֶׂב" ניתן למאכל האדם ולמאכל החיות. אלא שהאדם יאכל אותו מתוך הבנה שהצמחים מתרבים באמצעות זרעים, ואילו החיות יאכלו אותו ללא ההבנה הזו. האדם שהוסיף דעת, יחשוש שמא המזון יכלה מן העולם, והוא ירצה לסייע לתהליך הרבייה של הצומח באמצעות זריעת הצומח. שילוב זה, בין הבנת העקרונות של עולם הטבע ובין פחדיו של האדם, יגרום לאדם לשעבד את החיות - כדי שייסיעו לו להרבות את הצומח. והאדם יאסור את הבקר כדי שיחרוש, והאדם יקשור את החמור כדי שישא על גבו את התבואה, וכדומה. אולם החיות שלא הוסיפו דעת - יאכלו את אותו "ירק - עֶשֶׂב" - בלא לזרוע אותו.

כאשר שמואל אמר שדניאל הלך להביא "זרעים של אספסת". המילה "זרעים" מרמזת לפרשיית הבריאה הראשונה; ואילו המילה "אספסת" מרמזת לפרשיית הבריאה השנייה, וכדלקמן.

הפרשייה השנייה של הבריאה – פרשיית החיפוש אחר ה"לחם" ה"טוב"

בפרשייה השנייה התורה מתארת את בריאת האדם באופן שונה (בראשית ב, ה - ג, כד):

"וְכָל שֵׂיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֶל-לֵהִים עַל הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעֶבֶד אֶת הָאָדָמָה: ... וַיִּצְרָה ה' אֶל-לֵהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָן מִן הָאָדָמָה... וַיִּצְמַח ה' אֶל-לֵהִים מִן הָאָדָמָה כָּל עֵץ נֹחַמָד לְמִרְאֵה וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב נֹרֵעַ: ... מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל: וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב נֹרֵעַ לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ... וַיִּצְרָה ה' אֶל-לֵהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֶת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּבְרָא אֶל הָאָדָם... וַתִּרְאֵהוּ הָאִשָּׁה... וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּה וַיֹּאכַל: וְלָאָדָם אָמַר... אֲרוּרָה הָאָדָמָה בְּעִבְרֹךְךָ בְּעִבְרֹךְךָ בְּעִבְרֹךְךָ וַיִּבְרָא אֶל הָאָדָם... וְיָמִי תַיִיד: וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לְךָ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: בְּזַעַת אַפְיֶךָ תֹּאכַל לֶחֶם... וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁלַח מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן אֶת הַכְּרִבִּים וְאֶת הַחֶרֶב הַמֵּתֵפֶכֶת לְשָׂמֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים: " בפרשייה הזו התורה מגלה לנו שלפני שנברא "עולם הזריעה" שבפרשייה הקודמת; עולם עבודת האדמה - עולם שיש בו "עֶשֶׂב הַשָּׂדֶה" ו"אדם" שעובד ב"זריעה" שלו ו"מטר" שמצמיח אותו - היה עולם אחר. בפרשייה השנייה בריאת האדם מוזכרת קודם לבריאת כל הנבראים. והאדם אמור לאכול מעצים שמושקים על ידי נהר שיוצא מעדן. לאחר בריאת האדם נבראים בעלי החיים, ולבסוף - בעקבות חטאו של האדם - מוזכרים עשבים שהוא צריך לאכול. לכאורה קיימת סתירה מסוימת בין הפרשיות; אולם זו דרכה של התורה. בספר שמות נאמר למשה לקדש את המשכן באמצעות **שבעת** ימי המלוואים, ובסיום הספר נאמר שמשם עשה כפי שהוא צווה והשכינה שרתה על המשכן; ולא מסופר שם שארע איזשהו צער. אולם אחר כך בספר ויקרא - הספר שמדגיש את המציאות "שלמעלה מהשבע" - מסופר שהשכינה שרתה דווקא ביום השמיני, ומסופר שם על האסון שארע באותו יום, במות שני בני אהרון. כעין זה קורה גם בשני התאורים של הבריאה שהוזכרו לעיל. הפרשייה הראשונה היא פרשיית ה"שבע" והיא מסתיימת ללא חטא או צער. הפרשייה השנייה היא הפרשייה "שלמעלה מהשבע". ובפרשייה הזו מתברר שלתהליך הבריאה מתלווה צער. אנו מתוודעים למצוות שצריך לשמור אותן, ולעונש על אי-קיומן. מי שמקיים את המצוות הללו נמצא בגן עדן; ומי שאינו מקיים - נענש ונמצא מחוץ לגן עדן; והוא נמצא ב"עולם הזריעה".

הפרשייה השנייה מגלה את התכלית שהעולם נברא למענה. בריאת האדם מוזכרת בה קודם לבריאת כולם, מפני שהתכלית של בריאת האדם קודמת לתכלית של בריאת כל שאר הנבראים. הפרשייה השנייה אינה מתייחסת באופן מיוחד למזון בעלי החיים. היא מרמזת שבתחילה נברא עולם רוחני שלא היו צריכים בו מזון גשמי, אלא מזון רוחני³ שהיה מגיע מעצים רוחניים שהיו מושקים ב"נהרות" שיוצאים מ"עדן"; והיא מדגישה את ה"טוב" ואת ה"נחמד" לפי ראיית האדם. אולם האדם חטא ונענש, ויחד עמו נענשו הצומח והחיי, והם הפכו לגשמיים. האדם והחיות יאלצו לאכול מזון גשמי - את ה"ירק עשב" שהוזכר בפרשייה הראשונה של בריאת העולם.

אולם העונש טעון בירור. בכתוב אחד נאמר "וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" ומצד שני בכתוב הסמוך לו נאמר "בְּזַעַת אַפְיֶךָ תֹּאכַל לֶחֶם". האם ה"לחם" שהאדם אמור לאכול הוא "עשב השדה" - כמו בהמות? או שה"לחם" של האדם שונה ממאכלם של הבהמות, והוא "עשב השדה" שעבר תהליכים של שיפור - תהליכים שמצריכים מאמץ וזיעת אפיים? ובמילים אחרות: האם האדם אמור לאכול "אספסת"? או האם הוא אמור לאכול "כיכר לחם"?

"לחם (טוב)" שאינו "עשב" – והמעצמות העולמיות

בספר תהילים מצינו פרשנויות שונות לשאלה מהו ה"לחם" שהאדם אמור לאכול. בפרק קד בתהלים ה"לחם" מופיע בתור "עשב" שעבר תהליך של עיבוד:

"מִצְמִיחַ חֲצִיר לְבַהֲמָה וְעֶשֶׂב לְעֶבְדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ: וַיִּין יִשְׁמַח לִבָּב אֲנוֹשׁ לְהַצְהִיל פְּנִים מִשְׁמֶן וְלֶחֶם לִבָּב אֲנוֹשׁ יִסְעֵד: יִשְׁבְּעוּ עֲצֵי ה' אֲרָזִי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטַע: ... יֵצֵא אָדָם לְפַעֲלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי עָרֵב: ... כָּלֵם אֱלִיךְ יִשְׁבְּרוּן לְתַת אֲכָלֶם בְּעֵתוֹ: תִּתֵּן לָהֶם לְקִטּוֹן תִּפְתַּח דָּךְ יִשְׁבְּעוּן טוֹב: "

בפרק זה המשורר ברוח קדשו, מספר שכולם רוצים לאכול ולשבוע מה"טוב" - "יִשְׁבְּעוּן טוֹב". אלא שה"טוב" שמוזכר בפרשייה השנייה של הבריאה התגשם והפך למאכל גשמי; והוא מופיע בצורה שונה אצל בני האדם ואצל החיות. הבהמה אוכלת "חציר" שהוא "עשב" כמו שהוא. אך האדם אינו אוכל את ה"עשב" כמו הבהמה; מפני שדווקא ה"לחם" - לִבָּב אֲנוֹשׁ יִסְעֵד. האדם אוכל דברים שעבר תהליך של השבחה גם בתחומים נוספים. ה"יין" שהאדם מייצר משמח יותר מן הענבים שהיין מופק מהם, וה"שמן" שהאדם מייצר מצהיל את הפנים יותר מן הזיתים שהוא מופק מהם. ולפיכך האדם יוצא לעבוד בזיעת אפיו - "וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי עָרֵב" - כדי לעבד את העשב והפירות ולהשביחם.

המשורר ממשך ומספר על מאכלים נוספים: "יִשְׁבְּעוּ עֲצֵי ד' אֲרָזִי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטַע". מיהם עֲצֵי ד' ומה הם אוכלים כדי לשבוע!:

התשובה לכך נמצאת בספר יחזקאל. כאשר הנביא יחזקאל מתאר את ממלכת אשור הוא מתאר אותה בדימויים שמזכירים את הכתוב הזה שבתהילים, ואת פרשיות בריאת העולם (יחזקאל לא, ג-ח):

"הִנֵּה אֲשׁוּר אֲרָזִי בְּלִבְנוֹן יָפֵה עֵנֶף ... עַל פֶּן גְּבַהָה קִמְתּוֹ מִכָּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה ... בְּסַעֲפֹתָיו קִנְּנוּ כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַתַּחַת פְּאֻרְתּוֹ יָלְדוּ כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וַבְּצִלוֹ יִשְׁבּוּ כָּל גּוֹיִם רַבִּים: ... אֲרָזִים לֹא עֲמָמָהוּ בְּגֵן אֶל-לֵהִים ... וַיִּקְנָאָהוּ כָּל עֲצֵי עֵדֶן אֲשֶׁר בְּגֵן הָאֶל-לֵהִים: " התיאורים של יחזקאל מזכירים את פרק קד בתהילים ואת שתי פרשיות בריאת העולם. והשילוב הזה מסביר את דברי דויד המלך. הרצון לאכול "לחם" שהוא "טוב" יותר מאשר "עשב" מסביר את התהליכים שהביאו להיווצרות הממלכות הגדולות - כמו ממלכת אשור. האדם גורש מחוץ לגן עדן כשבקרבו מחלחלת הרגשת חסרון של דבר לא ברור, והוא מרגיש שחסר לו "טוב". בתחילה הוא מרגיש שאם הוא יאכל כיכר-לחם במקום עשב יהיה לו "טוב", ולכן הוא משתלט על בעלי החיים כדי להשיג באמצעותם את כיכר-הלחם. ולאחר מכן הוא מרגיש שאם הוא ישתלט על בני האדם שסביבו וימלוך עליהם יהיה לו את ה"טוב" שהוא חש שחסר לו. אולם גם אז הוא אינו מספיק "שבע", ולאחר מכן הוא חש שיהיה לו "טוב" רק אם "יאכל" ממלכות נוספות.

המילה "מלחמה" נגזרת מ"לחם", מפני שהתאוה לאכול "לחם" - כלומר, למלא תחושת ריקנות מ"טוב" - היא זו שמביא ל"מלחמות"; וכן מרומז גם בתהלים "אֶכְלֵ עֵמִי - אֶכְלוּ לַחֵם"⁴. וכך, הרצון "לאכול לחם" משתלשל משלב לשלב, והוא גורם לאנשים להשתלט על כל העולם, ולגרום לאנשים ולממלכות שתחתיהם להשתלט על בעלי החיים ולזרוע את שדותיהם ולשלם לו מיסים. וכך נוצרים בתוך "עולם הזריעה" - "עצי ענק"; כלומר ממלכות אדירות שהן "שבעות" מאכילת "לחם", שמשמעותו השתלטות על ממלכות אחרות ועל כלל בני האדם וכלל בעלי החיים.

אולם הנביא יחזקאל מגלה בהמשך נבואתו, שה"גן עדן" התחתון הזה, שנבנה מתוך הרעב ל"טוב" גשמי - אינו ה"גן עדן האמיתי". הגן עדן הזה שמתחיל בחיפוש אחר "לחם" שהוא מאכל שהוא "טוב" ממאכלה של הבהמה, והוא מביא להשתלטות על כלל בעלי החיים ועל כלל האנושות, אינו אלא שקר. אלה שנמצאים בגן עדן של השקר - שבנוי על מטר ועל מים ארציים - יסיימו את סיפור חייהם ב"אֶרֶץ תַּחְתִּית" (יחזקאל לא יד): "לִמְעַן אֲשֶׁר לֹא יִגְבְּהוּ בְּקוֹמָתָם כָּל עֵצֵי מַיִם וְלֹא יִתְּנוּ אֶת צַמְרָתָם אֶל בֵּין עֵבֹתִים וְלֹא יַעֲמְדוּ אֵלֵיהֶם בְּגִבְהָם כָּל שְׂתֵי מַיִם כִּי כֻלָּם נִתְּנוּ לַמּוֹת אֶל אֶרֶץ תַּחְתִּית בְּתוֹךְ בְּנֵי אָדָם אֶל יוֹרְדֵי בּוֹר:"

"לחם" שהוא "עשב" – והביטחון בה'

בהמשך, ספר תהלים, מגלה שקיימת אפשרות נוספת, ולפיה ה"לחם" שמוזכר בפרשיות בריאת העולם הוא ה"עשב" עצמו (תהלים קמו):

"הֲרֵפָא לְשׁוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעֵצְבוֹתָם: מוֹנֶה מִסֶּפֶר לְכֹכְבִים לְכֻלָּם שְׁמוֹת יִקְרָא: ... הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמְכִּין לְאֶרֶץ מָטָר הַמְצַמֵּחַ הַרִים חֲצִיר: נוֹתֵן לְבִהֵמָה לַחְמָה... לֹא בְּגִבּוֹרַת הַסּוֹס יִחְפֹּץ לֹא בְּשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֵה ד' אֶת רֵאָיו אֶת הַמִּינְחִלִים לַחֲסֹדוֹ: ... כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בְּרֶךְ בְּנֵיךְ בְּקִרְבֶּךָ: הַשֶּׁם גְּבוּלֶךָ שְׁלוֹם חֵלֶב חֲטִיִּים יִשְׂבִּיעֶךָ: ... מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֲקִיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עֲשָׂה כֹן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בֵּל יְדַעִים הִלְלוּ יְהוָה:"

המשורר ברוח קדשו, מספר על תהליכי בריאת העולם "מוֹנֶה מִסֶּפֶר לְכֹכְבִים לְכֻלָּם שְׁמוֹת יִקְרָא". הוא מספר על "עולם המטר והעשב" והוא מגלה שה"חציר" שהוא "עשב השדה" נקרא גם כן בשם "לחם" – "נוֹתֵן לְבִהֵמָה לַחְמָה". המשורר מגלה שאפשר לשבוע גם מ"חֵלֶב חֲטִיִּים" שמשמעותו - חטים שמנים (רש"י שם). שאפשר לשבוע מהחטים הללו כמו שהם, ולא דווקא לאחר ששינו את צורתם והפכו אותם ל"כוכר לחם". הכתוב מגלה שהורדת הרמה של "הגדרת הלחם" והמוכנות לאכול "חציר" ו"אספסת" או חטים כמו שהם - תביא להעלאת הרמה הרוחנית – "מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֲקִיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל", והיא תביא גם לביטחון ולשלום – "חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בְּרֶךְ בְּנֵיךְ בְּקִרְבֶּךָ". אכן דבריו של התקיימו. חז"ל מספרים כי "חזקיה מלך יהודה שהיה אוכל ליטרא ירק בסעודה"⁵ ניצל בסופו של דבר ממלך אשור. צבא אשור הוכה באופן ניסי מלך אשור ברח ונרצח שם. אולם המשורר מסיים בהסתה: "לֹא עֲשָׂה כֹן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בֵּל יְדַעִים הִלְלוּ יְהוָה". רק עם ישראל קיבל אפשרות לשבוע מה"טוב" הרוחני הזה – מה"תבואה" של התורה שהיא "עץ החיים" שבתוך הגן⁶.

המשורר מגלה שאין סתירה בין דבריו בפרק קמ"ז לבין דבריו בפרק ק"ד. בפרק ק"ד גילה שהחיפוש אחר ה"לחם" הוא חיפוש אחר ה"טוב", והוא רמז שזהו חיפוש אינסופי, שמביא בסופו של דבר ליצירת המעצמות העולמיות "עצי הענק". אולם זה נכון לגבי הגויים. אצל עם ישראל החיפוש אחר ה"טוב" אמור להביא אותם לחיפוש אחר דברי ד' חוקיו ומשפטיו - שהם "עץ החיים" שבגן עדן העליון - והם ה"טוב" האמיתי. דברי המשורר בפרק קמ"ז מתבארים גם בנבואות ישעיהו (נה, ב): "לִמָּה תִשְׁקְלוּ כֶסֶף בְּלוֹא לַחֵם וַיִּגְיעַכֶּם בְּלוֹא לְשִׁבְעָה שְׁמֵעוּ שְׁמוֹעַ אֱלֹהֵי וְאֶכְלוּ טוֹב וְתִתְעַנְגוּ בְּדֶשֶׁן נִפְשָׁכֶם". ה"לחם" הגשמי מסמל את ה"טוב", והאדם מתייגע כדי להשיג אותו או את תחליפיו (כסף, שליטה, וכדו'). אולם ישעיה אומר שזה - "לוֹא לַחֵם"; מפני שהוא לא ישביע בסופו של דבר. ומי שחפץ להתענג ב"טוב" האמיתי צריך לשמוע ל"טוב" שמצוי בדברי התורה.

ישעיהו הנביא משתמש בהבדל שבין "הגדרת לחם" שבפרק ק"ד לבין "הגדרת הלחם" שבפרק קמ"ז - גם כבסיס לתוכחתו לשרי יהודה. בשבוע הבא נמשיך ונבאר את הסוגיא.

¹ יִרְק בְּמִשְׁמַעוֹת שֶׁל חִלְקִים יְרוּקִים וְרוֹקִים מוֹפִיעַ גַּם בְּכַתּוּב: "... וַיֹּאכַל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאֶרֶץ וְאֶת כָּל פְּרֵי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבְּרָד וְלֹא נוֹתַר כָּל יִרְק בְּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה כָּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם:" (שמות י, טו)
² כאשר הותר לבני נוח להרוג בעלי חיים כדי לאכול אותם נאמר (בראשית ט, ג): "כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֶכְלָה כִּיִּרְק עֵשֶׂב נִתְּתִי לָכֶם אֶת כָּל:"
³ וכעין כך מבואר בתרגום אונקלוס על הכתוב (שמות כד, יא): "וְאֶל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזִיזוּ אֶת הָאֱ-לֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ." וכתב שם האבן עזרא "והמתרגם ארמית אמר...ופירש 'וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ' כאלו היו אוכלים ושותים, כי הטעם - שנהנו מזיו שכינה".
⁴ "הלא יָדַעוּ כָּל פְּעֻלֵי אֲנֹן אֶכְלֵ עֵמִי אֶכְלוּ לַחֵם ה' לֹא קָרְאוּ:" (תהלים יד, ד)
⁵ סנהדרין דף צד, ב.
⁶ "כִּי טוֹב סִחְרָה - מִסֶּחֶר כֶּסֶף, וּמִחֲרוֹץ - תְּבוּאָתָה: ... עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶיהָ מְאֹשֶׁר:" (משלי ג יד-יח)

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ב)

Buenos Aires, Argentina

בואנוס איירס, ארגנטינה

סיון תשנ"א

לימוד תורה לגברים בגילוי ראש

שאלה

האם מותר ללמד תנ"ך לכיתה שבה הגברים יושבים בגילוי ראש?

תשובה

בעניין שיעור תנ"ך לגברים שאינם חובשים כיסוי ראש: לימוד תורה, מעיקרא אסור שיעשה בגילוי ראש¹ ויש לבקש מן הגברים המשתתפים בשיעור לחבוש כיפה לראשם. רק במצבים מיוחדים שאפשר להגדירם כצורך השעה, כגון כדי לקרב יהודים לתורה והן יעדיפו שלא להשתתף בשיעור, אם יצטרכו לכסות בו את ראשם, ויפסידו קשר מינימלי זה ליהדות ולתורה יש להתיר². ועם זאת יש להקפיד שהיושבים בגילוי ראש לא יקראו בעצמם מן הספר פסוקים שיש בהם אזכרות, בכדי שלא יוציאו שם שמים בראש גלוי³.

¹ שו"ע (אורח חיים סי' ב, ז) ובי"מנה ברורה" (סי"ק יב, ושם סי' צא, ג). עצם כיסוי הראש בגבר אין לו מקור הלכי מובהק, והוא מוגדר כמידת חסידות, ואף על פי כן קבעו אחרונים שכיום, כשהדבר הוקבע כמנהג, הרי זה חובה גמורה, ואסור להתפלל וללמוד בראש מגולה; עיין שם (סי' ב) במשנה ברורה (סי"ק יא) ובי"מנה אברהם" (סי' צא סי"ק ג). וראה מה שכתב הרב א"י הכהן קוק ב"אגרות ראייה" (ח"ב אגרת שצב עמ' נא), שיש להסיר בכל עוז המנהג המקולקל ללמוד תנ"ך בבתי-הספר הלא-דתיים בראש מגולה.

כאשר באה הבקשה לחבישת כיפה בדרכי נועם ובחיבה, תוך הסברת העניין היא עשויה להתקבל בנקל.
² מלשון הרב (לעיל) משמע שהוא מנהג מקולקל, אך אינו איסור מוחלט, וכן משמע מנושאי הכלים לשו"ע בסי' צא הנ"ל; וכן פסק בשו"ת "יביע אומר" (ח"ו אורח חיים סי' טו אות ז); וראה גם "תחומין" (ח"י עמ' 256) בשם שו"ת "שאלת משה", וגם בתשובת הראי"ה המובאת שם נראה שהרב מתיר זאת בדיעבד.

³ כפי שפסק מרן בשו"ע (אורח חיים סי' צא ג).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'- ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".
מחיר מבצע לששת הכרכים במקום 360 ₪ 300 ₪ (לחץ לקניה)